

УДК 159.922

І. В. Драгомерецька

ОСОБЛИВОСТІ АФЕКТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ ТА СТУДЕНТІВ

Проанализированы и исследованы особенности аффективной составляющей полоролевой идентичности у старших школьников и студентов, а также исследованы факторы, влияющие на формирование такого отношения и закономерностей его динамики в указанных возрастных периодах.

In existing task the peculiarities of the affective part of elder schoolchildren's and student's sexpartite identity have been analyzed and researched, as well as factors which influence on forming such attitude and it's dynamic regularities in shown age periods.

Нині наявні переконання, що уявлення про себе в осіб чоловічої та жіночої статі є не чим іншим, як наслідком їхньої соціалізації та виховання відповідно до уявлень суспільства про роль чоловіка та жінки. Звідси випливають і відмінності у моральній поведінці та ціннісних орієнтаціях, зокрема у домінуванні «суб'єктивних» чи «об'єктивних» оцінок у сприйманні різноманітних явищ у чоловіків і жінок.

У кроскультурних дослідженнях стереотипів жіночої поведінки доведено, що в уявленнях про гендерні ролі та стереотипи люди в межах однієї культурної спільноти єдині; так, для певної спільноти як для чоловіків, так і для жінок наявні деякі спільні уявлення про роль і місце кожної статі в суспільстві. Результати інших досліджень (О. В. Мітіна, В. Ф. Петренко) показали, що у значній кількості сучасних чоловіків і жінок уявлення про статеву рівність поєднуються з патріархальними. Опитані під час досліджень жінки та чоловіки намалювали портрет двох у культурному та соціальному смислі гомосексуальних субкультур, орієнтованих на відношення довіри, розуміння, підтримки, поваги як відкритої, свідомої боротьби переважно всередині власної статі. Автори відзначають, що витіснення зі свідомості статевої конкуренції та конфліктності посилює недовіру між ними у представників обох статей.

На початку ХХ ст. у процесі статевої соціалізації відбулося посилення маскулінних тенденцій як у дівчат, так і у хлопців.

В. Є. Каган вважає, що з особливістю формування ґендерної ідентичності у старших дошкільників є когнітивний дисонанс, суть якого полягає в когнітивній орієнтації на маскуліність з емоційною перевагою фемінінності. Сприймаючи когнітивні установки маскуліно-орієнтованої культури, хлопчики й дівчата формують схожі емоційні установки сприйняття статі, які мають різне значення для особистісного розвитку та формування відносин між статями. В. Є. Каган відзначає, що негативне сприйняття себе у хлопчиків пов'язано з негативним ставленням до їхньої маскуліної поведінки.

Вивчення статевої ідентичності в дорослих показало, що формування недиференційованого когнітивно-афективного стилю особистості зумовлено недиференційованою системою насичених афектом міжособистісних відносин, які являють собою генералізований спосіб пізнання, ставлення до себе та іншого.

Основною метою цього дослідження є вивчення особливостей афективної складової статевої ідентичності особистості у підлітковому та юнацькому віці. Ця мета конкретизується на рівні таких завдань:

- 1) здійснити аналіз наявних у психологічній літературі підходів щодо проблематики ґендерної поведінки, формування ґендерної статевої ідентичності особистості;
- 2) визначити поняття «ідентичність» і «ідентичність, пов'язана зі статтю»;
- 3) визначити зміст поняття «афективна складова статевої ідентичності» та ґендерні особливості цієї складової;
- 4) дослідити вікові особливості афективної складової статевої ідентичності особистості.

Аналіз проведених в останні десятиліття досліджень з проблеми статевої диференціації показує, що на поточний момент не існує інтегральної теорії статевого розвитку людини. Категорія статі — найскладніша психологічна, історико-культурна, соціальна, біологічна і клінічна проблема, що має міждисциплінарний характер, і вирішити її можна лише комплексно.

Різностатевість — найглобальніша характеристика людства, яка виступає центральною установкою сприйняття відмінностей, які є в психіці і поведінці людини. Багато хто пояснює ці відмінності генетичними, анатомічними і фізіологічними особливостями чоловічого і жіночого організмів і на цій підставі протиставляє чоловіка і жінку. Міфи і традиції відомих нам суспільств закріплюють подібні уявлення. Різноманітні соціальні інститути також покликані їх регулювати і зберігати.

На відміну від деяких представників західної науки, що обстоюють рівні можливості чоловіків і жінок, вітчизняні вчені мають свою точку зору на статеві відмінності людей. І. С. Кон відзначає: «Усі або майже всі онтогенетичні характеристики є не просто віковими, але статево-віковими, а найперша категорія, в якій дитина осмислює особистісне «Я», — це статева приналежність» [6, С.47]. Теоретична недооцінка статі, підкреслює І. С. Кон, «практично обертається тим, що традиційно чоловічі властивості і зразки поведінки мимовільно приймаються і видаються за універсальні (дуже багато психологічних і психіатричних опитувальників і схем мають відверто маскуліні акценти, особливо коли йдеться про підлітків), що заважає розумінню специфічних проблем жіночої половини людства і суперечить принципу рівності статей» [6, С. 47].

Є. П. Корабліна зазначила: «Розуміння життя людського суспільства неможливе без диференціації статевих ролей і стереотипів мужності і жіночності, що відображає відмінності у призначенні і психіці чоловіків і жінок» [8, С. 174]. Для виховання дітей також велике значення має врахування статевих відмінностей. Про це у своїх дослідженнях говорять В. Д. Єремеева і Т. П. Хризман: «Якщо не дано нам пожити в цьому чужому світі, то спробувати зрозуміти його ми зобов'язані, якщо хочемо зрозуміти дитину, допомогти, а не перешкодити їй розкрити ті унікальні можливості, які дані їй своєю статтю, якщо хочемо виховати чоловіків і жінок, а не безстатевих істот, які втратили переваги своєї статі і які не зуміли набути невластивих їм цінностей чужої статі» [8, С. 15]. Багатьма вченими було доведено, що кожна особистість на своєму життєвому шляху може відчути себе на місці тієї чи іншої статі.

Також у психологічній літературі розглядається проблема компонентів гендерної ідентичності. Виходячи з цього, зазначимо, що біологічна стать, гендерная ідентичність, гендерні ідеали, сексуальні ролі — ось чотири компоненти статевої ідентичності. Легше за все дати визначення біологічній статі. Це поняття містить у собі первинні й вторинні фізичні ознаки, характерні для чоловіків і жінок: органи розмноження, волосяний покрив на тілі тощо.

Гендерна ідентичність пов'язана з нашим уявленням про свою стать, тобто чи відчуваємо ми себе насправді чоловіком або жінкою.

Усвідомлення своєї статі не завжди відповідає біологічній статі індивіда.

Науковці розрізняють статево-гендерну ідентичність (порівняння з ідеалом, стереотипом, наслідування) і соціально-статево-гендерну ідентичність (соціальні ролі). У зв'язку з виконанням чоловіками і жінками

в соціумі в основному різних ролей, то статевотипізованою поведінкою чоловіків вважають те, що відповідає їх соціальному статусу, професійній діяльності й успішності, а для жінок — те, що характеризується їх роль в сім'ї — матері, виховательки, охоронниці вогнища. Деякі дослідники пояснюють статевотипізовану поведінку насамперед природними властивостями чоловічого і жіночого організмів і лише потім — соціальними установками і очікуваннями.

Про статеворольову ідентичність говорять, маючи на увазі звичайно підлітків і юнаків, рідше — дітей більш молодшого віку. Однак оскільки статеворольова ідентичність/соціалізація починається з моменту народження і триває все наступне життя, то і для дорослих людей можливість одержання додаткової інформації про іншу стать є не менш актуальною.

Статеворольова ідентичність, яка становить специфічні психологічні установки особистості та способи її міжособистісної поведінки, пов'язана, з одного боку, зі статевим диморфізмом, а з іншого — з соціокультурними умовами. Ці умови відображуються в соціальних нормах маскулітності (як орієнтації на досягнення) та фемінітності (як орієнтації на комунікативність). Урахування особливостей статеворольової ідентичності можна вважати однією з передумов оптимізації навчально-виховного процесу у школі та ВНЗ.

Реалізація гендерних ролей та характер міжгендерних стосунків значною мірою пов'язані з афективною складовою статеворольової ідентичності, яка являє собою емоційне ставлення особистості до своєї гендерної приналежності (афективне самоставлення). Адекватний розвиток афективної складової статеворольової ідентичності характеризує прийняття особистістю своєї гендерної приналежності.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що термін «*gender*» звичай використовується лише при обговоренні соціальних, культурних та психологічних аспектів, які належать до рис, норм, стереотипів, ролей, що вважаються типовими та бажаними для тих, кого суспільство визначає як жінок і чоловіків. Гендер — це насамперед соціальне ставлення: не біологічна стать, а уявлення (репрезентація) кожної індивідуальності у термінах специфічних соціальних відносин. Іншими словами, бути жінкою чи чоловіком — ще не означає просто бути людиною з жіночою чи чоловічою анатомією. Це означає наслідувати певні соціокультурні експектації, які визначаються суспільством по відношенню до людини на основі прийнятих у ньому правил статі.

Варто зауважити, що динаміка оцінних суджень від підліткового до юнацького віку полягає в тому, що оцінювальні судження підлітків, зумовлені очікуванням оцінки з боку однолітків, спрямовані передусім на знаходження відповіді на питання, яким він (підліток) є серед інших, наскільки він схожий на них. Пізніше самооцінні судження молодих людей визначаються вже синтезом різних видів оцінок оточуючих, результатами діяльності й спрямовані на пошук своєї значущості для інших і для самого себе.

У наших дослідженнях, спрямованих на визначення особливостей афективної складової статевої ідентичності у старших школярів і студентів, взяли участь 60 учнів 9-го класу загальноосвітньої школи (віком 14–16 років) і 60 студентів 2-го курсу Університету «Україна» (віком 18–20 років). Дослідження проводилися з використанням методики «Маскулінність — фемінінність» (С. Бем), тесту «20 висловлювань» (М. Куна і Т. Макпартленда) та «Опитувальника вивчення самоставлення» (В. В. Століна і С. Р. Пантелеєва).

Акцентуючи увагу на двох вікових періодах (14–15 і 17–18 років), можна зазначити, що особистісна нестабільність в них є основою суперечливих побажань і вчинків: підлітки прагнуть бути схожими на однолітків і водночас намагаються виділитися у групі. Також у підлітка формуються різні образи «Я», першопочатково мінливі, залежні від зовнішніх впливів. На відміну від підлітків у юнаків окремі образи «Я» інтегруються в єдине ціле, утворюючи «Я-концепцію», що дає можливість глибше пізнати себе та виокремити притаманні лише цій особистості якості та риси.

Отримані під час нашого емпіричного дослідження результати дають підстави говорити про наявність суттєвих вікових відмінностей у формуванні адекватного афективного сприйняття себе та усвідомленні власної гендерної ролі. Зазначені відмінності в афективній складовій статевої ідентичності особистості пов'язані, насамперед, із якісною зміною статевої ідентифікації у підлітковому та юнацькому віці.

Також треба зауважити, що динаміка оцінювальних суджень від підліткового віку до юнацького полягає в тому, що ці судження підлітків, зумовлені очікуванням оцінки з боку однолітків, спрямовані передусім на знаходження відповіді на питання, яким він є з-поміж інших, наскільки він схожий на них. Пізніше самооцінні судження молодих людей визначаються вже синтезом різних видів оцінок оточуючих, результатами діяльності та спрямовані на пошук своєї значущості для інших і для самого себе.

Аналіз отриманих результатів надав можливість дійти висновку, що зміни афективної складової статеворольової ідентичності знаходять відображення у зміні ступеня прийняття своєї ґендерної приналежності й зумовлені переглядом змісту ґендерних ролей. Афективна складова статеворольової ідентичності має психологічні особливості, зумовлені рішенням нормативних завдань розвитку, пов'язаних з ґендерними ролями.

Особливості динаміки афективної складової статеворольової ідентичності у ступені прийняття своєї ґендерної приналежності і пов'язані зі зміною змісту ґендерних ролей у період їх перегляду. У старших школярів спостерігається поляризація в розвитку афективної складової статеворольової ідентичності. У студентів ступінь прийняття ґендерної приналежності зростає при збереженні тенденції до змішання ґендерної ідентичності з подальшим обранням андрогінного типу ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ребер Артур*. Большой толковый психологический словарь.— М., 2000.— Т. 2.
2. *Бендас Т. В.* Гендерная психология: Учеб. пособ.— СПб.: Питер, 2005.— 431 с.
3. *Бернс Р.* Развитие Я-концепции и воспитание.— М., 1986.
4. *Ильин Е. П.* Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины.— СПб.: Питер, 2003.— С. 544.
5. *Кле М.* Психология подростка (психосексуальное развитие).— М., 1991.
6. *Клецина И. С.* Теоретические проблемы гендерной психологии. // Мир психологии.— 2001.— № 4.— С. 162–179.
7. *Клецина И. С.* От психологии пола — к гендерным исследованиям в психологии // Вопросы психологии.— 2003.— № 1.— С. 61–78.
8. *Клецина И. С.* Гендерная социализация: Учеб. пособ.— СПб.: Изд-во РГПУ имени А. И. Герцена, 1998.
9. *Реан А. А., Коломинский Я. Л.* Социальная и педагогическая психология.— СПб.: Питер, 1999.— 416 с.
10. *Ремшмидт Х.* Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности.— М., 1994.
11. *Якобзон Л. Я.* Вопросы пола.— М., 1929.

Ключевые слова: *полоролевая идентичность, ценностные ориентации, кросскультурные исследования.*

Key words: *sexpartite identity, system of values, cross-cultural research.*